

De Blauwe Klauwier

uitgave: V.W.G. de Kempen

V O G E L W E R K G R O E P D E K E M P E N

Sekretariaat: Lex Peeters, Marialaan 26 Reusel, tel. 04976-2271.

Penningmeester: Wim v.d. Voort, Kruisstraat 75 Reusel, tel. 04976-1759
giro: 3675103

Bestuur: Jan Wouters (gespreksleider), De Braken 11 Reusel, tel.
04976-2391.

Maarten Manders, Lijsterstraat 46bis Utrecht, tel. 030-733875.

Lex Peeters

Tom Heijnen, Jan Sluytersweg 26 Eindhoven, tel. 040-114873.

Marco Bakermans, Kon. Julianaweg Best,

Kommissies: kommissie onderzoek: kontaktpersoon Jan Wouters.

kommissie beheerswerkzaamheden: kontaktpersoon Pieter Wouters

Jacques van Kessel

tentoonstellingskommissie: kontaktpersoon Maarten Manders.

Archieven: 1. Broedvogels: Tom Heijnen.

2. Niet Broedvogels: Lex Peeters.

Henk Hendriks, Groesstraat 5 Geldrop

tel. 040-853372.

Ruud Bouwman, Reinoutlaan 138 Geldrop

tel. 040-855522.

3. Diaërchief: Wim de Kroon Kuikeindseweg 6 Middelbeers

tel. 04244-2329.

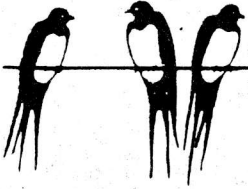
Van de redactie

Eigenlijk is er best veel redaktienieuws. Er is veel gebeurd, maar jammerlijk tegenstrijdig is er in feite niets gebeurd. Erg genoeg is er tot nu toe in 1982 anderhalve Klauwier verschenen. Gelukkig maakt dit nummer weer wat goed en is er weer hoop voor de toekomst. Uitwijdingen over oorzaken van de problemen lossen de problemen niet op. Nee er moet GEWERKT, GESCHREVEN, GEKEKEN, GEDAAN en OPGESTUURD worden. Goed dat was dan dat en nu nog wat zakelijkheden:

1. De rubriek Ornithomania is verdwenen.
2. Henk Hendriks twijfelde al langer over de voortzetting van zijn rubriek Vogelwaarnemingen in de Kempen. Gebrek aan opgestuurde waarnemingen is er de oorzaak van. Hij heeft nu de knoop doorgehakt en zijn rubriek in de huidige vorm beëindigd. Er bestaan gedachten om de rubriek één maal per jaar te laten verschijnen met een overzicht van waarnemingen in dat betreffende jaar. Er moeten dan natuurlijk wel waarnemingen voorhanden zijn. Jammer, vindt de redactie, denk je eens in, een VWG blad zonder waarnemingenrubriek, een vreemde gedachte eigenlijk. Henk, in ieder geval bedankt voor je moeite.
3. Ook Lex Peeters heeft moeite met kopy. Laat een ieder zijn inleiding van de rubriek Vogelvaria eens heel goed lezen.
4. De boekenrubriek blijft bestaan al is het slapend. Wie een boek te bespreken heeft krijgt daarvoor uiteraard alle kans en is op dat moment voor zijn boek redakteur.
5. Er bestaan gedachten t.a.v. nieuwe rubrieken, zoals een rubriek "ekskursies" en het opnemen van verslagen van bestuurs- en leden vergaderingen. Hierover zijn nog geen beslissingen genomen. Suggesties voor 1983 zijn zeer welkom.
6. Rob Aarts is voortaan weer redaktiekoördinator. Voor inlichtingen of met klachten, maar vooral met KOPY en ideeën kun je je tot hem wenden.
7. Door veel mensen is er deze keer gewerkt aan deze uitgave. De redactie dankt hen daarvoor.

Opgelet: in februari 1983 verschijnt het volgende nummer. De alleruiterste inleverdatum voor kopy is zaterdag 19 februari. In verband met het gereed maken voor de drukker is plaatsing van kopy bij later inleveren onmogelijk.

noordbrabants
kloosterstraat 26

natuurmuseum
5038 VP tilburg

persbericht

Tentoonstelling "ROOFVOGELS" in het Noordbrabants Natuurmuseum

Het Noordbrabants Natuurmuseum brengt vanaf 13 november a.s. een nieuwe tentoonstelling over een diergroep die het zwaar te verduren heeft : roofvogels

BEDREIGINGEN

Uiteraard komen de gevaren waaraan roofvogels blootstaan uitgebreid aan de orde. De mens is de voornaamste bedreiger, zowel direkt door schieten, vangen en vergiftigen alsook indirekt door het gebruik van landbouwvergiften en vernietiging van leefgebieden. Zo wordt de natuurlijke functie die roofvogels hebben in de regulatie van bijvoorbeeld muizen, ondermijnd.

NATUURLIJKE REGULATIE

De natuur zelf is ook niet bepaald zachtzinnig met deze predatoren. Vooral onder jonge vogels is de sterfte in het eerste jaar enorm. We moeten de roofvogels zien als een onmisbaar onderdeel van de natuur. Daardoor zijn vragen over schade of nut niet van belang. Wij hoeven als mensen niet in te grijpen om de aantallen te reguleren, het aantal roofvogels wordt immers bepaald door factoren als voedselaanbod en nestgelegenheid. Hooguit is het nodig om de door de mens veroorzaakte verminderde beschikbaarheid van nestplaatsen te herstellen door plaatsing van nestkasten.

PROOIEN

Het is niet waar, dat prooien van roofvogels bestaan uit zieke, oude of gewonde dieren. Wel kunnen we stellen dat prooidieren die opvallen meer kans lopen om gepakt te worden. Opvallen kun je door afwijkingen in kleur, geluid of gedrag : een ziek of gewond dier gedraagt zich "vreemd", maar ook een jong dier, een uitgeputte postduif of een uitgezette fazant. Prooidieren proberen natuurlijk om aan een roofvogel te ontsnappen, en dat lukt ze aardig vaak, misschien wel in driekwart van de gevallen of meer.

ROOFVOGELS IN BRABANT

De meest voorkomende inheemse roofvogels, Buizerd, Sperwer en Torenvalk, krijgen in de tentoonstelling extra aandacht, met name hun broedbiologie, voedselkeuze en jachttechniek.

HERSTEL

Het is onze bedoeling het publiek zo objectief mogelijk voor te lichten over het doen en laten van roofvogels. De laatste jaren nemen ze weer wat toe in aantal en eigenlijk is iedereen in de gelegenheid ze eens in het wild te zien. Het zijn schitterende dieren die onze bewondering afdwingen. Jarenlang ten onrechte als konkurrent gezien, verdienen zij die extra aandacht.

Het Noordbrabants Natuurmuseum, Kloosterstraat 26 in Tilburg, is geopend van maandag tot en met vrijdag van 10.00 - 17.00 uur, in de weekends van 14.00 - 17.00 uur. De tentoonstelling duurt tot 1 maart 1983.

N.B. Foto's op aanvraag beschikbaar

Inleiding

De zeer kleine oppervlakte van ons land herbergt in verhouding een groot aantal min of meer natuurlijke landschapstypen. Dit betekent, dat de diversiteit aan levensomstandigheden voor organismen erg groot is. De oorzaken voor deze diversiteit kunnen worden samengevat als:

1. ontstaan van de bodem, waarbij we moeten denken aan de invloed van de ijstijden en de rivieren.
2. de westelijke en noordelijke begrenzing door de Noordzee, die zowel klimaatbepalend als bodem- en landschapsvormend werkt.
3. de verschillen in grondwaterstand.
4. het van west naar oost afnemend chloride (zout) gehalte van het oppervlaktewater.
5. aanwezigheid van diverse soorten natuurlijk water.
6. menselijke beïnvloeding van het oorspronkelijke milieu heeft in het verleden vaak nieuwe dimensies aan het milieu toegevoegd, zoals het ontstaan van heidevelden, zandverstuivingen, graslanden, sloten, bossen, houtwallen, singels en hagen. Vaak heeft deze beïnvloeding een directe of indirecte samenhang gehad met akkerbouw- en veeteeltactiviteiten.

De diverse milieutypen staan niet op zichzelf, maar vormen een samenhang met de overige omgeving. Deze samenhang komt dan tot uitdrukking in gradiënten. Een gradiënt is de geleidelijke overgang van een milieugrootheid in de ruimte. Voorbeelden zijn gradiënten van nat naar droog, van zout naar zoet, van voedselrijk naar voedselarm, van hoog naar laag of van zuur naar basisch. Het valt niet moeilijk voor te stellen, dat deze gradiënten tot uitdrukking komen in de ruimtelijke verspreiding van planten en dieren.

In het natuurlijke milieu hebben we ook vaak te maken met z.g. dynamiekgradiënten. Onder dynamiek wordt dan verstaan de mate van veranderlijkheid in de tijd van milieugrootheden of anders gezegd de mate van onrust of de mate van konstantheid van een milieufactor gerelateerd aan de tijd. Een mooi voorbeeld vormen de milieus strand en duinen. Aan het strand is de dynamiek zeer groot, in korte tijd veranderen daar diverse milieufactoren. Dat daarin een zekere regelmaat optreedt doet niet terzake. Vanaf de zeereep naar de binnenduinstrand neemt de dynamiek geleidelijk af (windkracht, water, zand). Op kleinere schaal treffen we zulke dynamiekgradiënten ook aan in bv zandverstuivingen met een permanent karakter, waarmee overigens geen tankbanen worden bedoeld, maar "levende" zandverstuivingen. Het mikroklimaat in zulke stuifzanden wordt bepaald door grote temperatuurschommelingen en verschillen in windsnelheid. Ook de vochtigheid kan in korte tijd sterk veranderen.

Het valt ook hierbij niet moeilijk in te denken, dat de ruimtelijke verspreiding van levende wezens sterk afhankelijk is van de mate van dynamiek. Een vaste regel lijkt: bij een grote dynamiek weinig soorten, bij een geringe dynamiek meer soorten.

Soorten, die een sterke dynamiek weerstaan of liever die een sterke dynamiek als bestaansvoorwaarde eisen, zijn vaak echte specialisten. Wat betreft planten valt te denken aan biestarwegras en helm in het duingebied en zandzegge en buntgras in de zandverstuivingen. Het zijn alle pionierplanten. Pioniervegetaties blijven pioniervegetaties zolang de dynamiek groot blijft, andere planten krijgen geen kans. Als de dynamiek afneemt krijgen anderssoortige vegetaties een kans, vegetaties die behoren bij de op dat moment op die plaats aanwezige milieuomstandigheden. De dynamiek kan best afnemen door de aanwezigheid van de pioniers zelf. Achter de helmplanten neemt de windsnelheid af en hoopt zich zand op. Deze ontwikkeling van de vegetatie noemen we successie. Als aan de successie een einde is gekomen is een eindstadium in de vegetatieontwikkeling ontstaan. Zo'n eindstadium wordt gekenmerkt door weinig dynamiek en meersoortigheid. De vorm waarin zo'n eindstadium optreedt hangt af van allerlei ter plaatse aanwezige konstante factoren, zoals voedselaanbod en grondwaterstand. Op de ene plaats is het bos op de andere een schrale weide op weer een andere een gevarieerd grasland. Voor deze laatste twee staat de term eindstadium hier overigens ter discussie, omdat voor de instandhouding ervan een zeker beheer noodzakelijk is, zoals begrazing en maaien. In het algemeen moeten we stellen, dat de successie in het natuurlijke milieu en onder natuurlijke omstandigheden uiterst langzaam verloopt.

De Mens

Het is natuurlijk inmiddels gemeengoed geworden, dat de mens op het natuurlijke milieu een geweldige invloed uitoefent. Onder natuurlijk milieu verstaan we hier het milieu zonder of met slechts weinige merkbare menselijke beïnvloeding. Milieus, ontstaan t.g.v. vroegere beheersmaatregelen vallen hier ook onder. Helaas moeten we steeds vaststellen, dat de kwaliteit van het milieu afneemt naar mate de beïnvloeding door de mens groter wordt. Tegenstanders van deze stelling werpen dan tegen, dat een milieu zonder die mens niet bestaat, omdat die mens er nu eenmaal is. Een logika die niemand te boven zal gaan. Bovendien, gaan de tegenstanders dan met stelligheid verder, is er geen kwaliteitsnormering mogelijk zonder die mens daarin te betrekken, wederom met het ijzersterke argument, dat die mens er nu eenmaal is en zich niet uit het milieu laat wegjagen. Dit alles leidt er toe, dat iedere menselijke beïnvloeding van het natuurlijke milieu te tolereren is, omdat die mens zelf de kwaliteitsnormen vaststelt en deze dus steeds kan aanpassen, omdat hij er nu eenmaal is.

De geharde natuurbeschermer voert nu aan, dat er wel een milieu zonder mens, maar geen mens zonder milieu bestaat, een en ander geargumenteerd met al of niet wetenschappelijke en emotionele argumenten. Het lijkt mij, dat zo'n discussie zou kunnen eindigen met de beschuldiging aan het adres van de natuurbeschermer, dat deze altijd in zijn renootje de zandpaden afscheurt, waardoor de tegenstander hoestend met zijn fiets de berm in moet.

Dit discussieniveau leidt niet tot oplossing van problemen, het is dus hoog tijd voor andere uitgangspunten. Een belangrijk gegeven hierbij is, dat men het heeft over "kwaliteitsniveau" van het milieu, terwijl dat vroeger nooit het geval is geweest. Hooguit relateerde men kwaliteit aan exploitatiemogelijkheid en juist dit heeft in veel gevallen geleid tot een grotere diversiteit aan milieutypen, men denke aan heide, weiden, bossen, sloten. Voor de natuurbeschermer betekent kwaliteit tegenwoordig iets heel anders. Het begrip beweegt zich bij hem tussen de diversiteit aan milieutypen en de mate van ontwikkeling van ieder milieutype afzonderlijk, waarbij dit laatste wordt afgemeten aan de te verwachten levensgemeenschappen in relatie met de ter plaatse natuurlijke omstandigheden.

Eindelijk zijn we nu waar we wezen moeten n.l bij de vaststelling, dat de laatste decennia er een schrikbarende nivellering plaatsvindt van zowel diversiteit als ontwikkeling per milieutype afzonderlijk. Dit feit is wetenschappelijk vastgesteld (trouwens het is gewoon met eigen ogen zichtbaar) en niemand kan er dus omheen. Daarom is "milieu" dan ook een maatschappelijke waarde geworden, die meetelt in de afweging van belangen en daarmee in de ontwikkeling van de samenleving als geheel. Dit is natuurlijk al een stap in de goede richting, we zijn er echter pas dan, wanneer milieu een levensvoorwaarde wordt. Het bewijs hiervoor zal pas geleverd kunnen worden als het te laat is. Laten we dus hopen en eraan werken, dat milieu spoedig als levensvoorwaarde wordt onderkend vóór het te laat is.

Natuurbeheer

Natuurbeheer los zien van een algemeen milieubeheer is gevaarlijk, het is dan te vergelijken met sleutelen aan een totaal versleten fiets (een auto als voorbeeld is duidelijker, maar doet voor ingewijden wat onwaarschijnlijk aan), her en der wordt wat vervangen, maar plotseling zakt men er doorheen. De randvoorwaarden voor het natuurbeheer liggen veelal buiten die natuur zelf, men denke aan de invloed van vervuiling e.d. Dit betekent dat natuurbeheer indirect onderhevig is aan politieke besluitvorming en daarmee dus weer aan belangenafweging.

Onder natuurbeheer kunnen we verstaan: het handhaven van bestaansvoorwaarden voor plante- en diersoorten en daaruit samengestelde levensgemeenschappen.

We bekijken nu globaal de invloed van menselijke activiteiten op deze levensvoorwaarden.

1. Gradiënten in het natuurlijk milieu zijn veelal in hoge mate vervlakt of geheel verdwenen door:
 - a. waterbeheersingsmaatregelen, waaronder ook grondwaterbeheersing, zowel de horizontale als vertikale waterbeweging is gereguleerd. Anders gezegd de dynamiek, de natuurlijke waterbeweging in de tijd, wordt beheerst.
 - b. eutrofiëring (verrijking van het milieu met mineralen) van bodem en water, met name door de landbouw, doet voedselarme milieus verdwijnen.
 - c. verzuring van het milieu t.g.v. de zwavel- en stikstofdioxide-uitworp door industrie en autoverkeer, het laat zich aanzien, dat deze verzuring, d.m.v. zure regen een verschrikkelijk probleem wordt.

In het algemeen kunnen we dus stellen, dat gradiënten in de ruimte, zowel als in de tijd (dynamiek) in hoge mate beïnvloed worden.

2. Ruilverkavelingen binnen kleinschalig landbouwgebied leiden tot verlies aan diversiteit en tot isolering van binnen de verkaveling "behouden" gebleven natuurwaarden. Alleen al t.g.v. waterbeheersingsmaatregelen treedt altijd verlies aan kwaliteit op. Naar mate het natuurterrein kleiner is zal het verkies groter zijn. De inwendige buffering van het terrein wordt dan te gering en is niet meer in staat uitwendige invloeden tegen te gaan. Het gevolg is, dat natuurterreinen, waarbij de samenhang met het overige milieu verloren is gegaan, zullen verdwijnen. Ik durf staande te houden, dat allerlei maatregelen het aftakelingsproces weliswaar kunnen vertragen, maar niet kunnen stoppen.

Deze, overigens lang niet volledige opsomming van menselijke beïnvloeding vertoont niet veel positiefs. Blijkbaar wordt dit nu ook onderkend door overheid en bevolking. Natuur en milieu vermaatschappelijken, hetgeen reeds tot uitdrukking komt in het verschijnen van regeringsnota's als: "Struqtuurschema natuur- en landschapsbehoud". Details wil ik iedereen liever besparen. Na vele malen lezen van het rijke ambtelijke taalgebruik, kan men slechts tot de konklusie komen dat iedereen tevreden moet worden gehouden en dat in feite ieder beleid nog mogelijk is. Er worden slechts mogelijke tendenzen in aangegeven. De politiek zal in de toekomst beslissingen moeten nemen over de werkelijke invulling van deze tendenzen. Dit betekent vinger aan de pols en het juiste hokje op je stembiljet rood maken!

Dit artikel beoogde niet meer dan een poging tot plaatsing van "natuur en milieu" problemen in een wat breder kader. In volgende artikelen wordt nader ingegaan op beheer en beheersproblemen van verschillende soorten natuurlijke milieus. Ik verwijs hiervoor alvast naar het in dit nummer verschenen artikel over De Grijsze Steen.

Rob.

DE GRIJZE STEEN

Inleiding

Na zo'n drie jaar kapactiviteiten op de Grijze Steen is het hoog tijd geworden om de achtergronden hiervan eens duidelijk op papier te zetten.

Het behoud van de Grijze Steen als overgangsgebied van heide naar beekdal staat daarbij centraal. Het weggefallen gebruik door de mens vóór de jaren vijftig zorgde voor het in stand houden van de heide. Na een tijd van verwaarlozing zien wij het als een dankbare taak voor de vogelwerkgroep om de beheerswerkzaamheden met hetzelfde effect als het oorspronkelijke gebruik, op ons te nemen.

De ± 20 ha grote heideveldjes zijn eigendom van de gemeente Hoogeloon c.a. en maken deel uit van het dal van de Groote Beerse wat tot het jaar 2000 in erfpacht is bij de Stichting het Noord Brabants Landschap.

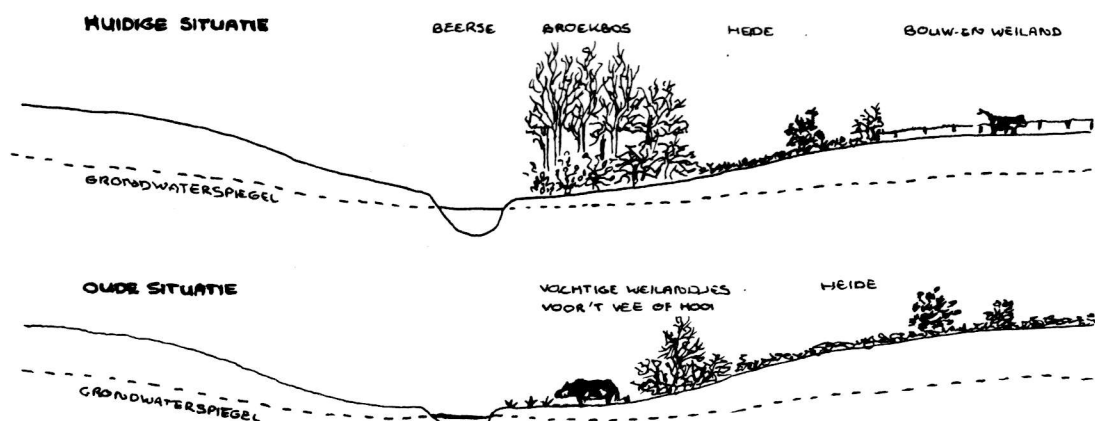
Dat het beslist de moeite is om je in te zetten voor zo'n klein heideterreintje zal duidelijk worden door dit artikel, waarin de waarden van dit terreintje op verschillende gebieden, besproken zullen worden.

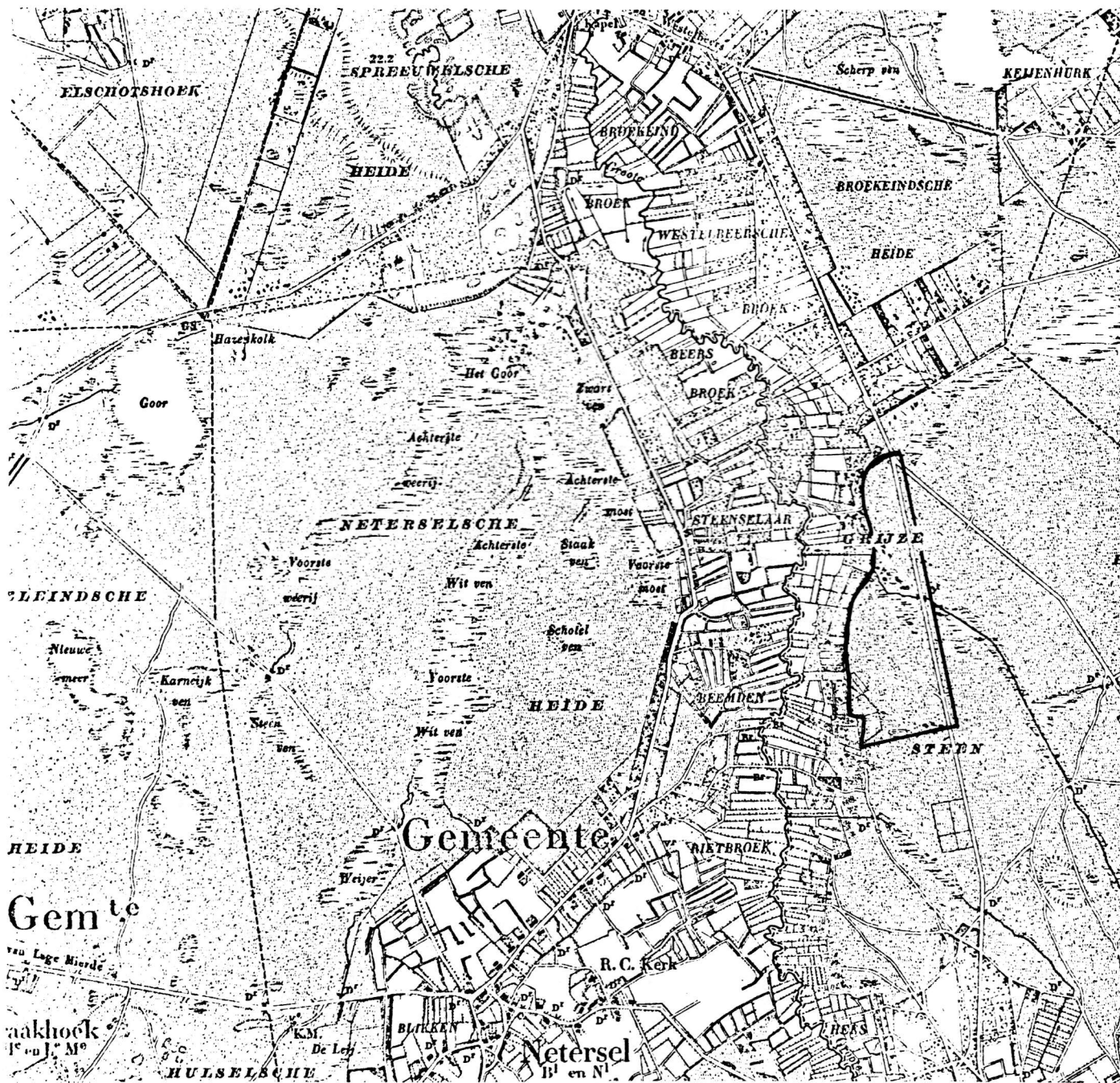
Landschapsontwikkeling

Het heidegebiedje de Grijze Steen was oorspronkelijk slechts een fragment van het uitgestrekte overgangsgebied van de arme heide naar het voedselrijkere beekdal van de Groote Beerse. In het gebied van Casteren-Netersel tot aan Westelbeers stroomde de Groote Beerse in feite tussen twee grote heidevelden door: de Neterselse heide aan de westkant en de Landschotse heide aan de oostkant. Op bijgevoegde kaart (1898) is duidelijk te zien dat de Grijze Steen de westrand van de Landschotse heide vormde. De ligging op de beekdalhelling zorgde ervoor dat het gebied tamelijk vochtig was: enerzijds stagneert het water hier door oude beekafzettingen (meestal slecht waterdoorlatend) en anderzijds zorgde de lagere ligging voor een hogere grondwaterstand. Omdat het gebied juist buiten de overstromingsgrens van de Beerse lag was het er bovendien nauwelijks voedselrijker dan in de hoger gelegen heidegebieden.

Ondertussen zijn de twee heidegebiedjes van de Grijze Steen de laatste restanten van de hiervoor beschreven overgangsgebieden.

Van de Landschotse heide (1000 ha) is slechts 220 ha gespaard gebleven! Het overige gedeelte is ontgonnen, bebost of vanzelf dichtgegroeid. Tussen de restanten van de Landschotse heide en de Grijze Steen ligt trouwens een paar kilometer landbouwgebied. In tegenstelling tot de relatie met de Landschotse heide is de relatie met het beekdal niet verbroken: er zijn nog mooie overgangen naar broekbos en het aangrenzend Beersedal is nog vrij kleinschalig. De Grijze Steen zou je dus kunnen zien als een geamputeerd stukje Landschotse heide, maar tegelijkertijd ook als vitaal onderdeel van het huidige Beersedal.

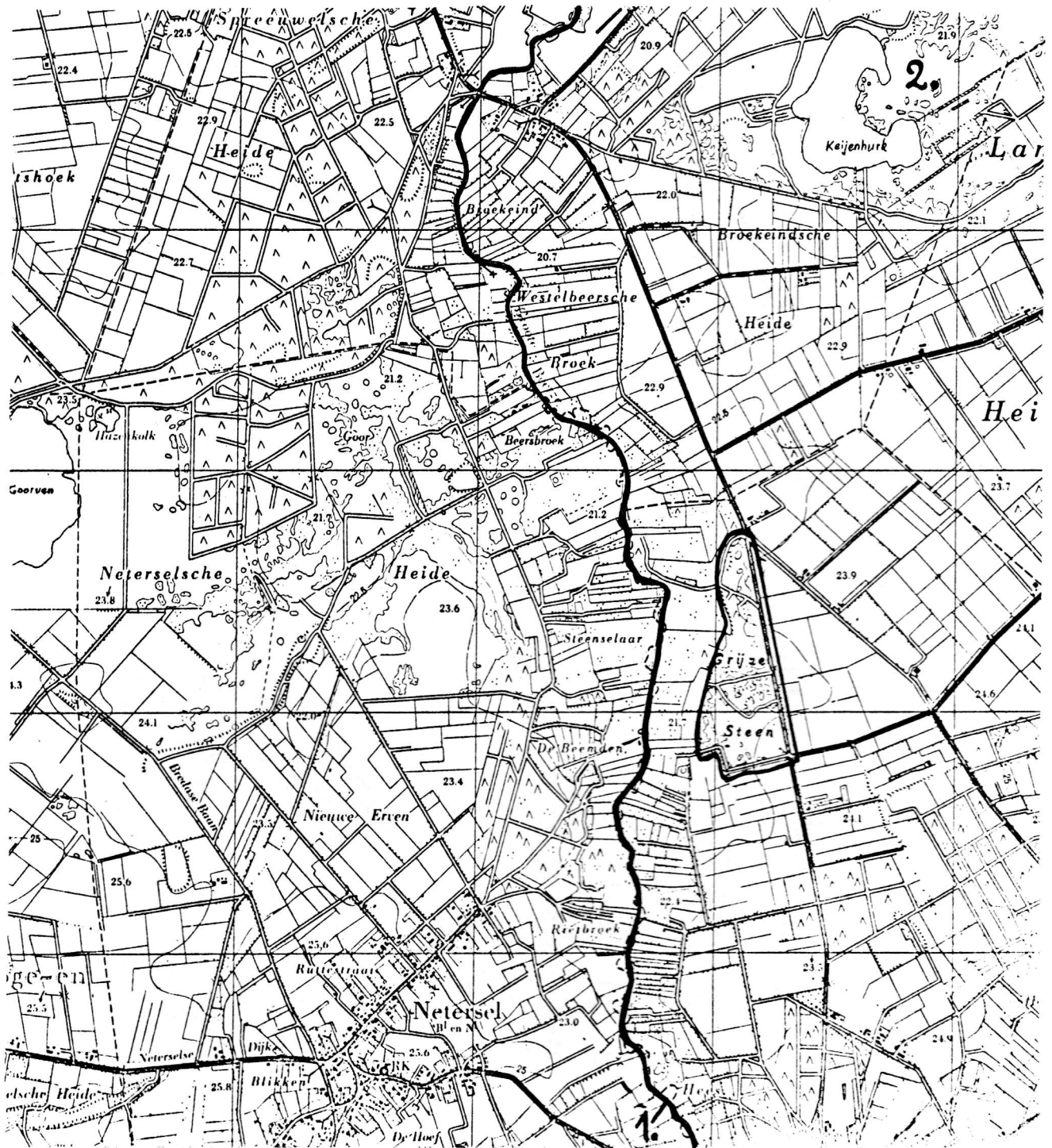

schaal 1:25.000

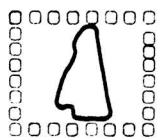
Als we deze kaart vergelijken met die van 1963 zien we dat er in die tijd nog zeer veel heide was, en natuurlijk ook veel vennen. Opvallend zijn ook de zeer kleine hooilandjes en broekbosjes langs de Grootse Beerse. Slechts een zeer klein gedeelte van de toen aanwezige heide is over gebleven!

Fragment topografisch kaartblad (51C) 1963

schaal 1:25.000

Verklaring:

= De Grijze Steen

1. = de Grootte Beerse

2. = de Landschotse Heide

Invloeden van de mens

Het was een gebied intensief in gebruik bij de mens. Hij haalde er o.a. zijn heiplaggen voor de stal, zijn hooi en gras van de schraallanden en hout voor de mutserd. Z'n biën verzamelde er 's zomers honing en wanneer het weer 't enigszins toeliet dan waren de schapen er overdag grazend bezig.

Deze variatie in gebruik was mogelijk dankzij de verschillen in vochtigheid van de ondergrond. Op de kaart van 1898 kunnen we aan de hand van de parcelering al zien hoe de mogelijkheden van vochtigheid zijn benut. Langs de beek zien we vooral hooilanden en broekbossen en hogerop, de heide. De hei kunnen we dan nog onderscheiden in hoge en lage hei.

De hoge hei was vooral voor z'n schapen want de dophei die op de lage hei groeide lieten deze met rust. De lage hei leverde wel een heivlag op met meer humes en deze werden naar huis gehaald nadat ze waren afgevlagd. In het bovenstaande zien we dat door dit gebruik ook veel materiaal werd onttrokken aan de grond.

De mens pierde de zaak als het ware uit. Nog steeds met beleid en strak gereglementeerd. Zo ontstonden vele variaties in vegetatie ontwikkelingen en deze laatste moeten we vooral zoeken op de lage afgeplagde gedeelten want steeds werd er ergens anders geplagd. Het massaal voorkomen van Witte en Bruine snavelbies, Beenbreek, Zonnedauw, Moeraswolfsklauw, Klokjesgentiaan, Blauwe zegge en Veenbies was normaal.

Door het wegvallen van de menselijke beheersactiviteiten door de komst van kunstmest, steenkool en aardgas viel ook de variatie in vegetatie weg door het overheersen van soorten als Dopheide en Pijpe-strootje. Een later stadium is de opkomst van houtopslag bestaande uit grove den, berk, zomereik, en vuilboom.

Huidige situatie

Door het wegvallen van het gebruik door de mens van het gebied, vanaf de vijftiger jaren, zien we een toename van boomopslag en het verdwijnen van planten die in open vegetaties voorkomen. Deze laatste kwamen vooral op de afgeplagde stukken voor. Dus door het verdwijnen van de goede milieus voor die planten ten gevolge van het weggefallen gebruik (lees hier beheer) is de vegetatie veel soorten armer geworden.

Wanneer we op de hei kwamen voordat wij als V.W.G. er ingegrepen hadden zagen we dan ook een sterk vergraste hei en verdwijnende hei ten gevolge van lichtgebrek veroorzaakt door grotere bomen.

Aan de vergrassing zal voorlopig nog weinig te doen zijn omdat men de juiste redenen hiervan nog onderzoekt. Wel kunnen we door het verwijderen van opslag de hei weer een kans geven en wanneer we zo ver zouden kunnen gaan om meer humes af te voeren en zodoende de heide te verschrallen, dan zou dit een goede zaak zijn want door een verrijking met humes neemt de vergrassing wel gemakkelijker toe.

Toch blijkt dat er momenteel nog een aantal interessante planten in dit gebied voorkomen, zoals: Blauwe zegge, Veenpluis, Witte- en Bruine snavelbies, Kleine- en Ronde zonnedaau, Veelstengelige waterbies, Klokjesgentiaan, Veenbies en Stekelbrem.

Soorten die karakteristiek zijn voor de vochtige heide. Bij een te grote overschaduwning zouden deze soorten van het terrein verdwijnen. Dat het potentieel van het heideterrein nog groter is, blijkt uit het feit dat een aantal van deze soorten zich op nieuwe afgeplagde stukken al zeer snel vestigt.

De situatie voor typische vochtige heideplanten was aan het eind van de zeventiger jaren verre van rooskleurig. Grote delen van het terrein werden overschaduwed door vele grote berken en een nog groter

aantal jonge boompjes: het resultaat van het niet meer gebruiken van de heide door de mens.

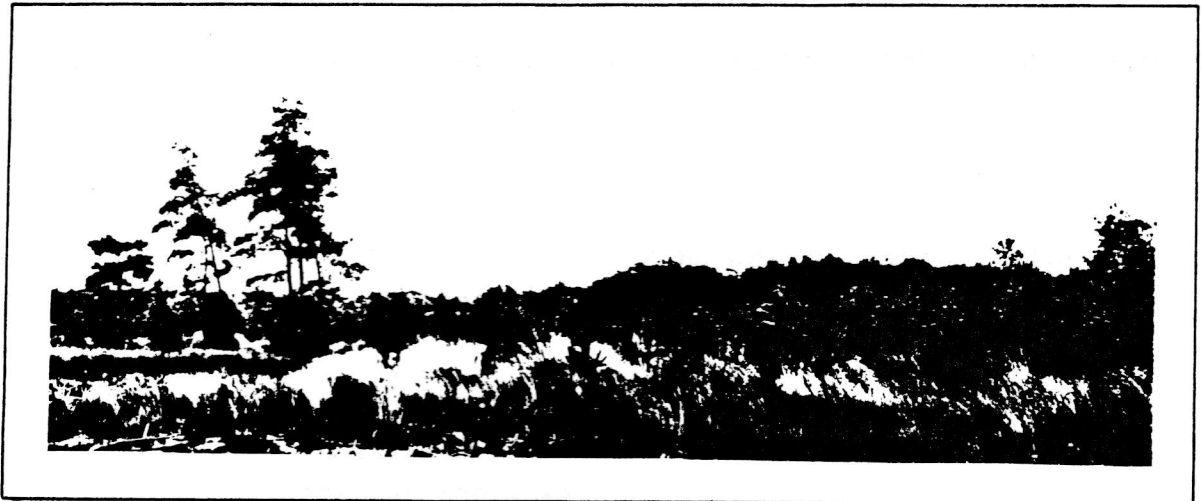
Op zoek naar mogelijkheden zich daadwerkelijk (fysiek) in te zetten voor het behoud van typisch Kempische landschaps elementen, legde de vogelwerkgroep contact met Brabants Landschap.

Hierbij werd afgesproken dat beheerswerkzaamheden op de Grijze Steen voortaan door de vogelwerkgroep gedaan zullen worden. De noodzaak van die werkzaamheden ligt voor de hand en de eerste aanzet is zeker verwijderen van het overtollige houtgewas om de oorspronkelijke situatie zo veel mogelijk te herstellen.

Het herstel en behoud van zo'n uniek heideterreintje, geeft nieuwe kansen aan de hiervoor typerende flora en fauna, en het is alleen maar toe te juigen dat de vogelwerkgroep hierbij een groot aantal vingers in de pap heeft. (na de kapactie!?)

Wim Jacobs, Marco Bakermans en Jacques van Kessel.

Tekeningen: Anita Bakermans.

O P R O E P

Kettingactie tegen Kernreactie:

Het gevaar van kernenergie in al haar toepassingen wordt door velen onderkend. Bij de bestrijding ervan is een plaats op de barrikaden voor de meesten niet weggelegd.

Het oprukken van kerncentrales en kernbewapening, zonder dat wij daaraan iets kunnen doen, doet een machteloos gevoel ontstaan. Deze actie wil daarin tegemoet komen.

De bedoeling is, dat je één van de volgende anti-kernbewegingen steunt door één gulden (of meer) over te maken en aan 5 vrienden (vriendinnen) vraagt hetzelfde te doen d.m.v. deze brief. Als iedereen meedoet, dan levert dat de anti-kernenergie-beweging in 10 schakels $5 \times 5 \times 5 \times 5 \times 5 \times 5 \times 5 \times 5 \times 5 =$ ongeveer 9 miljoen gulden op.

Per 1 maart 1982 is overigens de 12.000 gulden gepasseerd. Een forse steun voor de antikernbeweging dus; en die steun mag nog best wat forser worden.

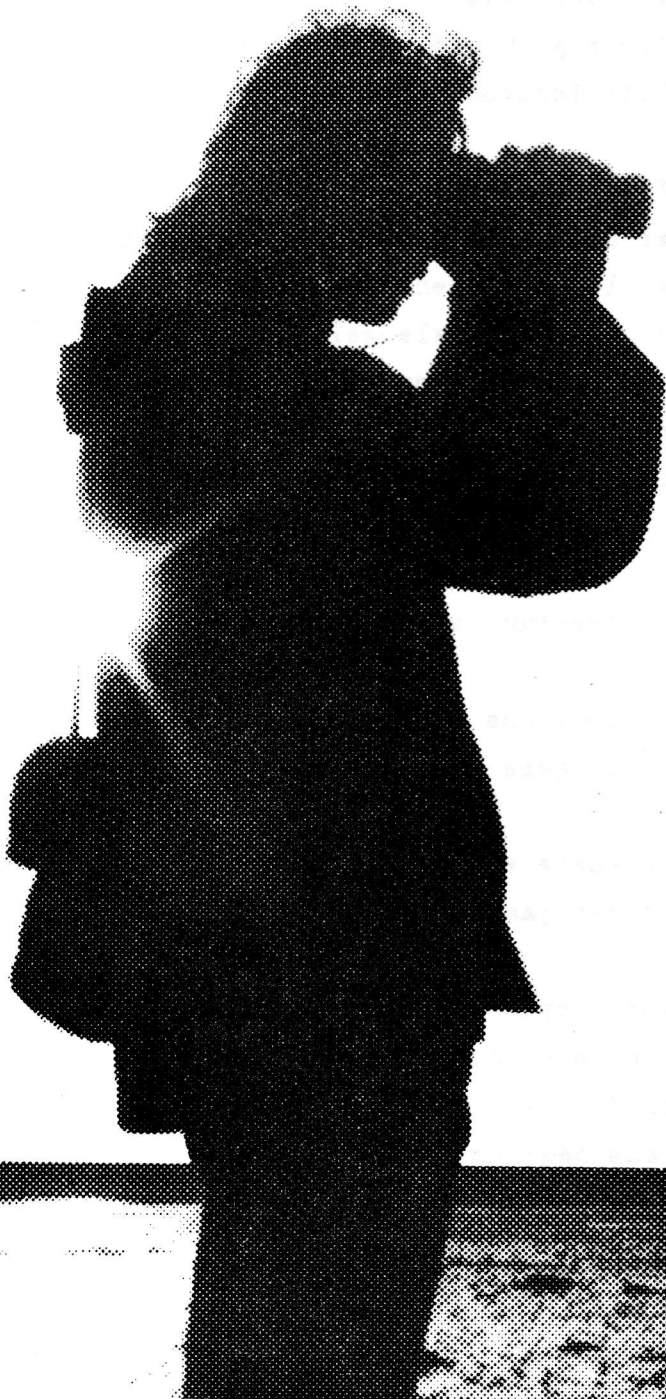
De actiegroepen zijn:

1. AKTIE STROHALM: oude gracht 42 UTRECHT
giro: 355925
2. VERENIGING MILIEUDEFENSIE: tweede wetering plantsoen 9 AMSTERDAM
giro: 102000
3. GREENPEACE: damrak 98 AMSTERDAM
giro: 3955530
4. KERNGROEP ANTWERPEN: Consciencestraat 46 ANTWERPEN
giro: 001 056 37092

Dus graag één gulden (of meer) naar een van de vier actiegroepen onder vermelding "kettingreactie tegen kernreactie"

Groetjes Maarten
Manders

Vogelwaarnemingen in de Kempen

**Verzameld door
Henk Hendriks**

WAARNEMING VAN GROTE PIJLSTORMVOGEL TE CAP GRIS NEZ.

Tijdens een weekend zeetrekten bij Cap Gris Nez werd er door onze groep op zaterdag 9 oktober een Grote Pijlstormvogel (*Puffinus gravis*) waargenomen die in zuidelijke richting vloog.

Onze groep bestond uit Tom Heijnen, Frank Neyts, Rob en Ruud Bouwman en Frans en Henk Hendriks.

Het zicht was op dat moment redelijk goed (9.10 uur s'morgens) met een matige noord-westelijke wind.

In eerste instantie dacht ik met een lichte fase Kleine Jager te maken te hebben, die wat aan het kantelen was. (Wat deze eigenlijk alleen doen bij zeer sterke wind). Direct daarop echter zag ik dat we hier ~~met~~ een Pijlstormvogel zagen en wel een "grotere Pijlstormvogel spec". (Kuhl's-Grote Pijlstormvogel).

Grauwe Pijlstormvogel viel al dadelijk af en voor een Noordse Pijlstormvogel was de vlucht veel te langzaam. Bleef over Kuhl's of Grote P.St.vogel.

De vogel vloog langzaam met enkele snelle vleugelslagen onderbroken door licht kantelende glijvluchten met stijve rechte vleugels.

Met 10 maal 40 kijkers was hij zeer goed te zien en door 4 waarnemers met 20-25 maal telescopen zelfs nog beter.

Op grond van de donkere bovenzijde, witte stuitvlek en vlucht kwamen we tot de conclusie dat we hier met een Grote Pijlstormvogel te maken hadden. De donkere schedelkap, door een witte halsring afgescheiden van een donkergrijze rug, wat volgens de literatuur een goed veldkenmerk is, werd door ons niet gezien.

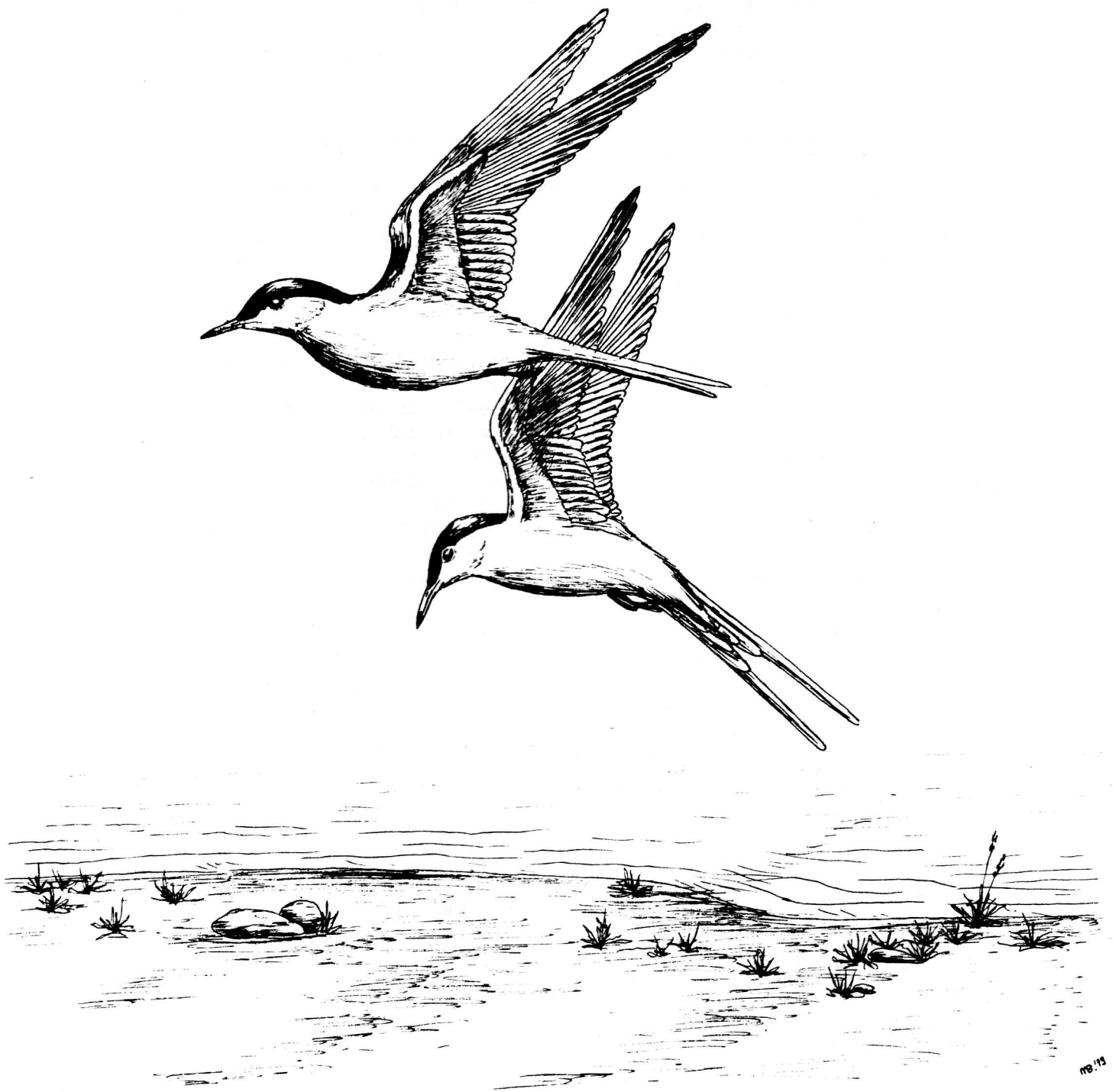
Leuke bijkomstigheid is dat begin okt. 1980 door ons bij Cap Gris Nez zeker 1 en waarschijnlijk 5 Kuhl's Pijlstormvogels zijn gezien.

(Bl.KL.nummer 5 nov. 1980)

Het najaar van 1980 levert een soort van invasie van Kuhl's Pijlstormvogels op, aangezien er vooral in Engeland dat jaar veel zijn gezien. (Med. British Birds).

Het waarnemen van een "Grotere Pijlstormvogel spec" blijft een uitzonderlijke waarneming. In 1980 b.v. werd er in Nederland 1 zekere Grote Pijlstormvogel gezien (21 aug. W.Schier) en 1 "Spec" (9 aug. w Vlieland). Natuurlijk heb je bij Cap Gris Nez meer kans maar het blijft een buitenkansje.

VOGEL - VARIA

**samenstelling:
lex peeters**

Hallo allemaal. Het is weer een flinke tijd geleden dat jullie iets van deze rubriek vernomen hebben, maar dat lag resp. aan tijdgebrek, copij-tekort en het uitblijven van dit nummer van de Blauwe Klauwier. Wil "Vogelvaria" blijven verschijnen dan wil ik er jullie nog eens extra op aandringen om wat leuke, opvallende en interessante ervaringen naar mij toe te sturen. Het is immers niet de bedoeling dat ik constant uit eigen materiaal blijf putten. Afijn, onderstaande stukjes geven je misschien een indruk van wat allemaal bruikbaar is. Lees het maar eens rustig door en voor je er erg in hebt rolt jouw pen al over het papier, want wat een saai vogelaarsleven moet jij toch hebben, als je nog nooit iets in het veld hebt meegemaakt.

Sterke Kraanvogeltrek in het weekend van 06 + 07-11-'82.

Zoals de meesten van jullie al wel vernomen of ondervonden zullen hebben, passeerden in het weekend van 06 + 07-11-'82 vele Kraanvogels, soms in lini's van meer dan 300 ex., ons werkgebied. Op grond van de gegevens die we tot nu toe verzamelt hebben kan gesproken worden over een totaal van meer dan 5000 stuks.

Ook de daaropvolgende dagen zijn nog regelmatig groepjes waargenomen, veelal pleisterend.

Sinds 1976 is een Kraanvogeltrek in deze mate niet meer in Zuidoost-Nederland voorgekomen. Een rede te meer voor Peer Voorn om iedereen die deze maand van deze prachtige vogels heeft kunnen genieten om de volgende gegevens te vragen: Datum, tijd, vliegrichting (b.v. Van Noord naar Zuidwest), aantal, plaats (indien de vogels aan de gond zaten ook een biotoopbeschrijving van de omgeving), waarnemer en eventueel ook de verdeling van de groep in onv. en ad. ex.

Gegevens worden door hem ook verzamelt in midden-Brabant en verder hebben de Wielewalers uit Turnhout (B.) en omgeving hun waarnemingen toegezegd. Met een beetje medewerking van jou kan dit dus een interessant overzichtje opleveren.

Alles sturen aan Peer Voorn,	of zijn broertje:	Grus Baars,
Den Haas 63,		Watertorenplein 3,
Valkenswaard,		Tilburg,
(04902-12106)		(013-684390)

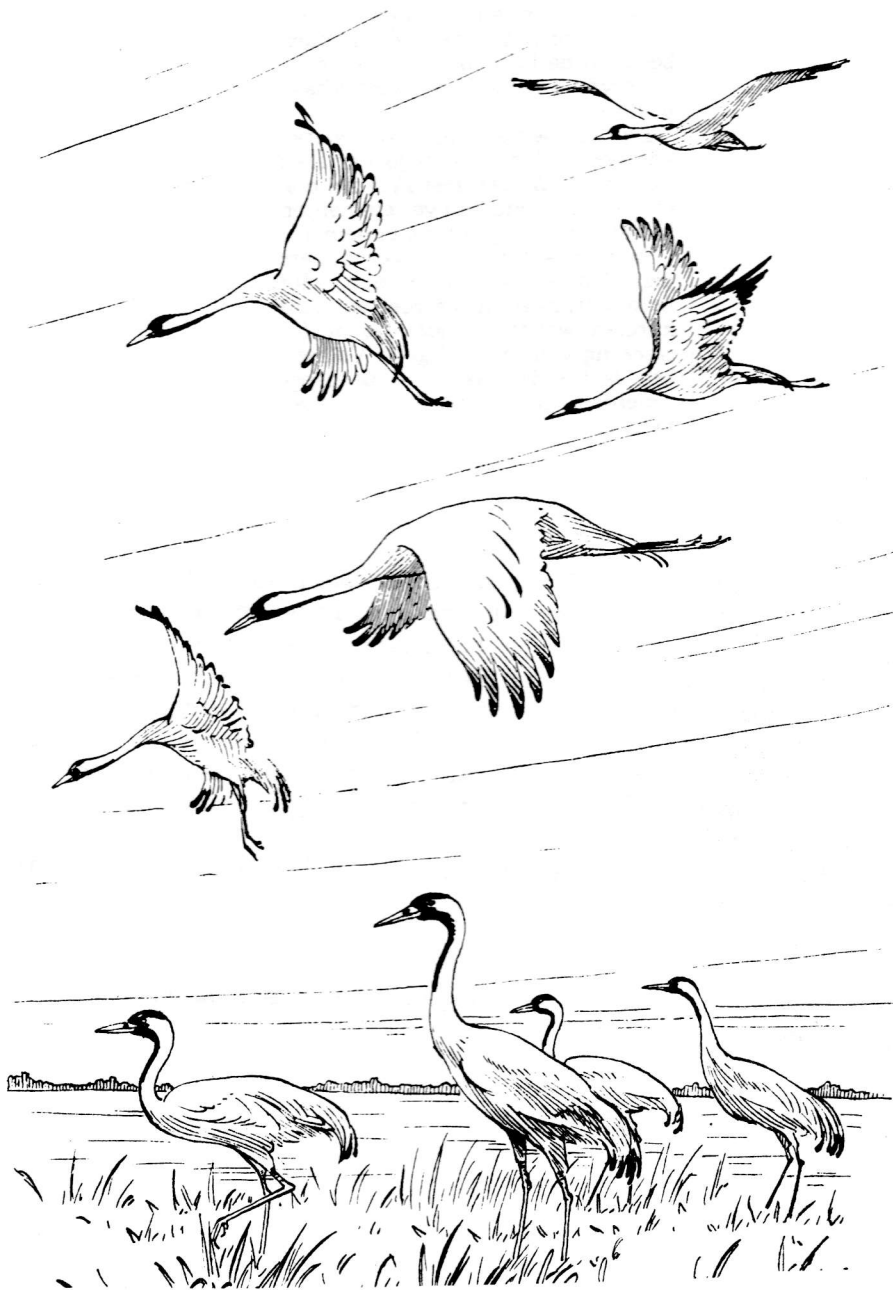
In memoriam Door Lammers en Nol Luitingh.

Hoewel zij voor mij geen bekenden zijn geweest wil ik even het overlijden van Door Lammers en Nol Luitingh vermelden.

Door Lammers overleed op 22 juni j.l. Hij had vooral zijn bekendheid bij vele K.N.N.V.ers en die hebben vol. op mogen profiteren van zijn geweldige kennis van de natuur en in het bijzonder de vogeltjes. Hij was een ringer in hart en nieren en vooral het Soerendonks Goor e.o., Kranendonck en het Weerterbos waren zijn werkterrein.

Nol Luitingh was vooral actief bij K.N.N.V. Eindhoven en overleed na een langdurige ziekte op 26 sept. j.l. Hij was een goed kenner van veel Kempische landschappen en in het bijzonder de Mossen. Enkele oudere leden van onze werkgroep hebben in 1973/1974 met hem samengewerkt aan de inventarisatie m.b.t. de Ruilverkaveling "Schaft".

Aan het heengaan van beide hebben we ongetwijfeld een grote steun verloren bij ons werk en onze strijd om onze laatste restjes "Natuurlijk Kempenland".

2 2
Werkkampen in zomer

IVN schoont vennen Malpie

(Van onze regioredactie)

VALKENSWAARD - Het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie (IVN) houdt tijdens de zomervakantie van 1983 twee werkkampen om een aantal vennen in het natuurgebied De Malpie in Valkenswaard schoon te maken.

Burgemeester en wethouders van Valkenswaard vinden de werkkampen ook dringend gewenst om de zogenaamde verlanding van enkele vennen in De Malpie tegen te gaan. Zij hebben besloten de IVN hiervoor een subsidie van 4.000 gulden beschikbaar te stellen.

De deelnemers aan de werkkampen zullen in leeftijd variëren van 15 tot 25 jaar. Het IVN zal ook een aantal educatieve elementen in het kampprogramma opnemen.

Burgemeester en wethouders van Valkenswaard menen, dat deze werkzaamheden niet verricht kunnen worden zonder de medewerking van vrijwilligers. Volgens hen is het inzetten van beroepskrachten om financiële redenen niet haalbaar.

Bovenstaand artikel in het Eindhovens Dagblad van 27-10-'82 wekt bij ieder verstandig nadenkend mens uiteraard grote zorgen. Hoe kunnen mensen van het I.V.N., waarvan je toch mag verwachten dat ze het beste met de natuur voor hebben tot een dergelijke beslissing komen. Hier moet haast wel een door enthousiasme veroorzaakte vergissing in het spel zijn. Wie kaalt het in z'n hoofd om gedeeltelijk in de broedtijd ingrepen te doen in een stukje natuur waar om maar iets te noemen de ~~den~~ van de laatste Zwarte Sternkolonie's voorkomt, te gaan liggen rotzooien in vennen waarin op dat moment alles groeit en bloeit. Hopenlijk brengt protest van allerlei zijden hun tot een verstandigere beslissing.

Aan jouw de taak deze rubriek de volgende keer een aantal bladzijdens langer te maken. Tot ziens, Lex.

voor u gelezen.

samenstelling: jan wouters.

VOOR U GELEZEN

In Bird Study van juli 1982 staat een interessant artikel over de leeftijdsopbouw en overleving van een overwinterende Scholeksterpopulatie. Het gaat over de Scholeksters die overwinteren aan de monding van de rivier de Exe in zuidwest Engeland.

Men heeft gedurende 5 jaar een of twee keer per maand de aanwezige Scholeksters geteld. Verder werden 466 exemplaren met kleurringen individueel gemerkt en ongeveer 1000 alleen met gewone BTO ringen. Bij de tellingen werd ook de aanwezigheid van de gekleurde exemplaren nagegaan. Ook werd nog geregeld gezocht naar dode Scholeksters.

Van april tot juli waren enkele honderden tweede kalenderjaar en onvolwassen (= derde tot en met vijfde kalenderjaar) beesten aanwezig. Vanaf half juli begonnen de volwassen vogels terug te keren uit de broedgebieden en vanaf half augustus kwamen ook jonge Scholeksters aan. Half september werd dan het hoogste aantal vogels bereikt: tussen de 2500 en 3000 exemplaren, waarvan ruim 2000 volwassen vogels, tussen de 150 en 500 jonge (1e kalenderjaar) en enkele honderden onvolwassene. Gedurende de winter namen de aantallen slechts weinig af. Tussen half februari en begin april vertrokken de volwassen Scholeksters weer.

Veel jonge vogels bleven tijdens het broedseizoen aan de Exe-monding terwijl de meeste volwassene verdwenen. De tijd van afwezigheid nam bij de onvolwassen vogels toe met de leeftijd en was bij 5e kalenderjaar vogels even lang als bij de volwassene. Men neemt aan dat Scholeksters in het 4e kalenderjaar voor het eerst kunnen broeden.

De meeste Scholeksters die een winter aan de Exe hadden overwinterd keerden daar de volgende winter terug: 79% van de onvolwassene en 89% van de volwassene. Het blijkt dus dat Scholeksters erg trouw zijn aan hun overwinteringsgebied.

De tijd van vertrek en terug-keer was voor individuele vogels ieder jaar vrij constant. Dit hangt waarschijnlijk samen met de ligging van het broedgebied. Hiervoor pleit ook nog dat vroege vertrekkers in het algemeen later terugkeren dan late vertrekkers.

Van de 466 individueel gemerkte exemplaren verdwenen er in de 5 jaren van de studie 163 vogels voorgoed. Hiervan kan men aannemen dat ze dood gingen of een ander overwinteringsgebied hadden gevonden. Van de nieuw aangekomen jongen verdween 10% in de eerste herfst en 6% van de overgeblevene verdween in december en januari. Al de overgeblevene in februari bleven aan de Exe tot de volgende herfst. Dan verdwijnt tot en met november weer 13%.

Daarna verdwijnen er gedurende herfst en winter nog slechts zeer weinig exemplaren. De meeste vogels die dan nog voorgoed verdwijnen, verdwijnen in de periode februari tot en met april.

De percentages verdwijning zijn dan 14, 23, 19 en 12 voor resp. 3e, 4e, 5e kalenderjaar en adulten. Hieruit valt af te leiden dat van 100 jonge Scholeksters die aankomen aan de Exe-monding er 39 volwassen worden en er na 24 jaar nog 2 over zijn.

Merkwaardig is dat het percentage dat jaarlijks verdwijnt verschilt tussen vogels met verschillende dieten. Buiten het broedseizoen specialiseren de Scholeksters zich op een of twee prooi-soorten. De meeste adulte eten bijna niets dan mosselen maar sommige eten kokkels of alikruiken of een combinatie van wormen en strandgapers. Jongen eten meestal het wormen-strandgaper dieet en schakelen pas in een latere zomer over op mosselen.

Bij de adulten was de verdwijningskans onder de wormen-strangapereters en alikruiken-eters ongeveer drie keer zo groot als onder

mossel- of kokkeleeters. Maar behalve het dieet speelt ook de leeftijd een rol. Zo was onder de mosseleeters de verdwijningskans van onvolwassene twee keer zo groot als van adulte Scholeksters.

Men kan aannemen dat van de verdwenen exemplaren de meeste zijn dood gegaan want slechts 8% van de verdwenen onvolwassene en 3% van de verdwenen volwassene werden ergens anders levend waargenomen.

De sterfte gedurende de winter is erg klein: slechts 1,5% bij de volwassene. De rest van de sterfte treed op terwijl de vogels niet in het overwinteringsgebied zijn, dus op de trek of in het broedgebied. De wintersterfte bij de jonge Scholeksters is groter nl 12%. Dit kan een voedselkwestie zijn.. Jonge Scholeksters zijn namelijk duidelijk lichter dan onvolwassen of volwassen vogels. Ze eten ook nog geen mosselen omdat ze nog geen vast plekje op een mosselbank hebben kunnen veroveren.

Al met al treedt er in normale winters zo weinig sterfte op onder de Scholeksters die aan de Exe-monding overwinteren dat daardoor de aantallen nauwelijks beïnvloed worden. Belangrijker is de sterfte in de broedgebieden van deze vogels: Nederland, Noorwegen en Schotland.

Tijdens het schrijven van dit stuk is het novembernummer van Bird Study aangekomen en daar staat toevallig een artikelje in wat nog een kleine aanvulling geeft op het voorafgaande.

Het gaat namelijk over de sterfte van Scholeksters en Tureluurs door verhongering gedurende strenge koude. Uit het onderzoek van doodgevonden vogels in 1979 en 1982 blijkt dat ze eerst hun vetvoorraad verbruiken en dan overgaan op het verbranden van de eiwitten in de borstspieren. Nu blijkt dat kleine exemplaren na het verbruiken van het vet eerder sterven, dus met nog grotere borstspieren dan grotere vogels. Dit komt omdat ze een grotere energiebehoefte hebben maar hierin waarschijnlijk niet snel genoeg kunnen voorzien met de verbranding van spiereiwitten. Grotere vogels hebben een lagere energiebehoefte, omdat ze relatief een kleinere oppervlakte hebben, en bij hen levert de eiwitverbranding wel genoeg op. Dit is dan een verklaring voor de grotere wintersterfte onder de jonge Scholeksters, die immers lichter zijn dan volwassene.

j.w.

DE NESTKAST-RESULTATEN VAN KONINGSHOF IN 1982

De voorjaars schoonmaak in maart leverde meteen al de verrassing van het broedseizoen 1982, maar daarover straks meer. Er werden 3 nestkastcontroles gehouden nl. op 6 en 27 mei en 17 juni. Hierbij werden alle kastjes op een avond gecontroleerd. De vaste nestkastengroep was hierbij steeds aanwezig en ook enkele nieuwe leden kwamen eens een kijkje nemen.

De resultaten van de controles zijn samengevat in tabel 1. Daarbij zijn de broedsels van 6 en de meeste van 27 mei als eerste broedsel beschouwd. Maar sommige Koolmezen bleken toen al voor de tweede keer begonnen te zijn. De broedsels van 17 juni zijn als tweede broedsels in de tabel verwerkt.

TABEL 1: Totale resultaten van de nestkastencontroles op Koningshof te Veldhoven in 1982.

SOORT	1e BROEDSEL	2e BROEDSEL	TOTAAL
Koolmees	50	21	71
Pimpelmees	14	-	14
Bonte Vliegenvanger	3	-	3
Kauw	3	-	3
Zwarte Mees	1	1	2
Gekraagde Roodstaart	1	-	1
Kuifmees	1	-	1
Huismus	1	-	1
Holenduif	-	1	1
Bosuil	1	-	1
totaal aantal broedsels			98
nest van Eekhoorn			6
niet gebruikte kasten			29
nest in aanbouw			5
			<u>138</u>
twee keer gebruikte kasten			19
Totaal aantal kasten			- 119
Verlaten/geplunderd			5

Het totaal aantal broedsels lag duidelijk hoger dan in 1981 (78) en benaderde het aantal van het topjaar 1980 (105). Deze toename komt geheel voor rekening van de Koolmees die dit jaar weer veel tweede broedsels had maar ook een recordaantal eerste broedsels. De stand van de Koolmees is dus weer gestegen ondanks mijn voorstelling in het nestkastenverslag van 1981.

Uit Tabel 2 (zie volgende bladzijde) blijkt dat het aandeel van de Koolmees in het totaal aantal broedsels de laatste 5 jaar vrijwel is verdubbeld. Dit betekent dat andere soorten terrein hebben verloren. Dat klopt voor bv. de Ringmus die in 1982 niet in de nestkastjes broedde en de Gekraagde Roodstaart die slechts met 1 broedpaar aanwezig was. Toch is het aantal broedsels van andere soorten dan Koolmees, Pimpelmees en Ringmus betrekkelijk konstant gebleven. Daar blijft dus plaats voor. Waarschijnlijk zal het aantal broedsels van de Koolmees in 1983 wel wat lager

zijn, maar een hoge Koolmezen-stand is nu eenmaal het gevolg van het ophangen van nestkasten.

TABEL 2: Aandeel van de Koolmees in het totaal aantal broedsels op Koningshof gedurende de laatste 5 jaar.

Jaar	'78	'79	'80	'81	'82
Totaal aantal broedsels	72	73	105	78	98
Totaal aantal Koolmees	27	41	63	47	71
Percentage Koolmees	37,5	56	60	60	72

Het blijkt dat het vergelijken van gegevens uit verschillende jaren pas duidelijk maakt wat voor trends er zitten in de aantallen broedvogels van de nestkasten. Ik heb nu 5 jaar de kasten op Koningshof gecontroleerd volgens dezelfde methode. Ook heb ik nog de gegevens van de jaren daarvoor vanaf 1969. Ik wil in een apart artikel in de Blauwe Klauwier eens een overzicht geven van deze hele periode en proberen daaraan wat conclusies te verbinden. Dat houden we dus tegoed. Terug naar de gegevens van 1982.

De komst van de Bosuil was het opmerkelijkste feit van dit broedseizoen. Sinds het begin van de waarnemingen in 1969 was deze soort nog nooit op Koningshof in de nestkasten aangetroffen. Het verraste ons dan ook toen bij de schoonmaakronde in maart uit een van de "uilenkasten"- waar in de 5 jaar dat ze er hangt alleen nog maar Holenduiven hebben gebroed - een Bosuil wegvloog. Zij bleek 1 ei te hebben. Toch had ik de vestiging wel in een van de komende jaren verwacht, gezien de duidelijke uitbreiding van de Bosuilenpopulatie in ons werkgebied de laatste jaren. Maar de ijverige uilenluisteraars in onze werkgroep hadden nog geen Bosuil gehoord op Koningshof. Helaas is het twijfelachtig of het broedsel een succes is geworden want bij de 1e controle in mei troffen we in die kast een Kauw aan op 3 eieren. De deksel van de nestkast lag er niet helemaal goed op, wat zou kunnen wijzen op verstoring door mensen waarna de Kauw zich gevestigd kan hebben. Ook bij de tweede controle leek de kast weer door derden bezocht te zijn. We zullen proberen hiertegen maatregelen te nemen.

Een ander opmerkelijk feit was de uitbreiding van de Kauw die zich vorig jaar pas vestigde in onze kasten. Dit jaar waren al 3 paar aanwezig waarmee de voor hen geschikte kasten allemaal bezet waren. Dit is ten koste van de Holenduif gegaan die nu pas na het uitvliegen van de Kauwen aan de slag kon.

De Bonte Vliegenvanger was weer met 3 paar aanwezig tegen 2 in 1981 en handhaafde zich dus goed. Met de Gekraagde Roodstaart gaat het slechter. Ik weet niet hoe dit landelijk lag dit jaar maar het lijkt er haast op dat de Gekraagde Roodstaart weer een inzinking beleeft zoals aan het eind van de 60-er jaren.

Al met al bood 1982 weer voldoende verrassingen en roept het weer genoeg vragen op om uit te zien naar het volgende broedseizoen. Als je belangstelling hebt om eens mee te gaan met schoonmaak en/of controles dan ben je van harte welkom. Op de vergaderingen zullen de data en tijden worden aangekondigd.

Literatuur: De Blauwe Klauwier '79:1, '80:2, '81:1, '82:1

Jan Wouters

Trekvogels over Sahara en Sahel

(I)

door Ernst Poorter

Drs. E. P. R. Poorter, bioloog, is wetenschappelijk medewerker van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders. Hij bezocht meerdere malen West-Afrika o.a. in verband met het onderzoek naar de trekbaan en de overwinteringsgebieden van de west-europese Lepelaar.

"Trekvogels over Sahara en Sahel" is met toestemming van de schrijver overgenomen uit het maandblad "Panda". In de Klauwier verschijnt het in twee delen. Het is nuttig om tijdens het lezen een kaart van Afrika bij de hand te hebben.

Een groot deel van de trekvogelsoorten in Europa overwintert ten Zuiden van de Sahara, in de Sahel of nog zuidelijker hiervan in Tropisch Afrika.

Het onderzoek hiernaar, naar de omstandigheden tijdens de trek en de omstandigheden in de overwinteringsgebieden, is nog maar nauwelijks begonnen. Niet alleen spelen hier vragen van fundamentele aard, zoals: hoe oriënteren de dieren zich, en hoe spelen zij het energetisch klaar. Door de steeds versnelde aantasting van het natuurlijk milieu, komen ook voor de natuurbescherming zeer dringend op te lossen vragen aan de orde. Welke gebieden en welke omstandigheden die voor trekvogels van levensbelang zijn worden bedreigd en hoe kunnen we deze bedreigingen opheffen?

In vele gevallen zullen niet eens massale vogelvangst en vogelmoord door schieters, zoals in sommige landen rond de Middellandse Zee, de grootste bedreiging vormen. Het verlies van één of meer pleisterplaatsen op de trekroutes en in de overwinteringsgebieden door menselijk toedoen, of door bijvoorbeeld droogte en dichtstuiwing zou noodlottig kunnen zijn. De afstanden waar de vogels niet kunnen rusten, voedsel zoeken en drinken zouden te groot kunnen worden. Verslechtering van de omstandigheden in de overwinteringsgebieden zou kunnen betekenen dat de vogels te weinig reserves kunnen opbouwen om noodzakelijke langdurige trekspanningen te verrichten. Als gevolg van te weinig mogelijkheden

om tijdens de voorjaarstrek gebruikte reserves weer aan te vullen kan het voortplantingssucces afnemen.

Bij het stellen van prioriteiten voor het ondernemen van acties bij regeringen of overheidsinstellingen in landen waar trekvogels zich door verplaatsen, wordt het steeds belangrijker goed geïnformeerd te zijn over dit soort problemen, vooral als het gaat om door andere oorzaken reeds kwetsbaar geworden vogelpopulaties. In hoeverre is 'life-line' tussen broedgebied en overwinteringsgebied van bepaalde soorten reeds gedund tot een zijden draad zonder dat we dit weten? Ten zuiden van de Sahara, in de Sahelzone, eindigt het regenseizoen wanneer de eerste trekvogels uit het noorden arriveren. De oppervlakte water- en moerasvogelbiotoop is nu op zijn grootst. Waar rivieren ver van hun brongebied in uitgestrekte overstromingsvlakten overvloedingen veroorzaken, zoals in de vloedbekkens van de Senegaldelta en van de binnendelta van de Niger, ligt het tijdstip van de grote overstromingen later, tot in oktober. Er is dan volop voedsel voor eenden, steltlopers en reigerachtigen. Rond deze vochtige gebieden in de Sahelzone, in de omgevende boomsavannen, heerst dan een gunstig groeiklimaat, van groot belang voor overwinterende insektenetende zangvogels uit Europa.

In de loop van de winter neemt deze gunstige situatie in het Sahelgebied af. De regenpoelen zijn reeds in de herfst opgedroogd, de vloed van de rivieren trekt zich te-

rug en ook in de overstromingsbekkens damp het water weg. De water- en moerasvogels concentreren zich steeds meer op plaatsen waar nog water is. Zuidelijk van de Sahelzone zijn er 's winters nauwelijks beperkingen in vocht, maar vogels die hier overwinteren moeten in het voorjaar wanneer de droogte van de Sahara zich enkele honderden kilometers naar het Zuiden heeft uitgebreid, een veel grotere afstand zonder voedsel en vocht overbruggen dan in de herfst. Dit geldt ook voor vogels die bij het uitdrogen van de Sahel in de eerste helft van de winter verder naar het zuiden zijn uitgeweken.

Sommige trekvogelsoorten, zoals de Grutto, trekken bij het wegvalen van het water in de Sahel over de Sahara naar het noorden. Zowel de Grutto als de Lepelaar verschijnen in midden januari dan al in Marokko. De Grutto's in zulke aantallen dat men aanvankelijk dacht dat het hier om werkelijke overwinteringsgebieden ging.

West-Afrika neemt niet alleen voor trekvogels vanuit West-Europa, maar ook vanuit Oost-Europa en aziatisch Rusland een bijzondere plaats in als overwinteringsgebied. Dit is eigenaardig, want in plaats van de circa 1500 kilometer brede Sahara recht toe recht aan van noord naar zuid over te steken, doen ze dit diagonaal van noordoost naar zuidwest en leggen daarbij een veel langere weg af. Dit heeft zeer wel mogelijk te maken met winden boven de Sahara. In beide trekseizoenen hebben de trekvogels bij een noordoost-zuid-

west diagonaal betere vooruitzichten op gunstige wind dan bij een noord-zuid of zuid-noord oversteek die als weg korter is.

De vogels uit West-Europa die over Marokko naar hun overwinteringsgebieden in West Afrika ten zuiden van de Sahara vliegen hebben het gemakkelijker dan hun soortgenoten die oostelijker broeden en de Middellandse Zee oversteken, waar ze bij de Algerijnse, Libysche en Tunesische kust Afrika binnenkomen.

Hoewel Marokko na de zomer ook een dor en droog land is, is er langs de Atlantische kust toch een strook met voor alle langstrekkende vogelsoorten geschikte gebieden om voedsel te vinden. Langs de middellandse zee kust van Algerije tot de Nijldelta biedt de noordkust van Afrika, behalve in enkele watervogelgebieden in Tunesië en Oost Algerije, in de herfst weinig mogelijkheden tot fourage. In feite vormt de oversteek van de Middellandse Zee en de Sahara voor veel trekvogelsoorten één onvriendelijke uitgestrektheid van zout water

Sirelende lepelaars. Op deze wijze reinigen lepelaars elkaars verenkleed op plaatsen waar ze zelf niet bij kunnen.

en droog zand. Misschien biedt de relatief gemakkelijke route over Marokko voor de vogels van West Europa wel een zeker tegenwicht voor de steeds verdergaande aantasting van het milieu in hun broedgebieden en kunnen zij zich daarom nog handhaven.

Langs de atlantische kust van Marokko komen van noord naar zuid de volgende belangrijke trekvogelgebieden voor watervogels voor:

Estuarium en moerassen van de Loukos bij Larache

Voor de doortrekkende moerasvogels, waaronder Bruine kiekendieven, Huiszwaluwen, Oeverzwaluwen, Zwarte Sterns en Witwangsterns is dit gebied van de grootste betekenis. In het voorjaar pleisteren er tot tientallen lepelaars. Het gebied dat enkele duizenden hectaren groot is, is niet beschermd. Er wordt intensief gejaagd op watervogels en steltlopers door stedelingen, vooral vanuit Tanger.

De Lagune van de Merja Zerga

Deze kustlagune van circa 3000 ha oppervlakte staat met de zee in

open verbinding en is uitermate rijk aan voedsel voor visetende watervogels. In 1977 is de Merja Zerga natuurreservaat van de Marokkaanse staat geworden en het wordt thans in tegenstelling tot vroeger, toen de jacht er afschuwelijke vormen aannam, zeer goed beschermd. Het gaat hier om stellig het belangrijkste wetland van Marokko, met tienduizenden Grutto's, Slobeenden en Smienten en soms enkele honderden overwinterende Lepelaars. In het voorjaar is de Merja Zerga waarschijnlijk de belangrijkste plaats waar Lepelaars na hun reis over de Sahara bijspijkeren voor hun verdere reis naar Andalusië in Zuid Spanje en naar Nederland. Het lijkt zeer goed mogelijk dat zich hier in de nabije toekomst een nieuwe broedplaats van Lepelaars kan ontwikkelen.

Merja Sidi Bou Rhaba (Lac Mehdi) bij Rabat

Hoewel niet groot – het Lac Mehdi heeft slechts een oppervlakte van 200 hectare – is dit natuurreservaat voor doortrekkende steltlopers en reigerachtigen van grote betekenis.

Lagunen en zoutpannen tussen Oualidia en Sidi Moussa

Ten zuiden van El Jadida ligt langs de Atlantische kust een zeer smalle (200-700 m) corridor van kustlagunen en zoutpannen, 15 km lang.

Lepelaars en flamingo's in de monding van de Oued Sous.

De zoutmoerasvegetatie en hier en daar wat rietbegroeiing gaan geleidelijk over in zeer kleinschalig agrarisch gebied. Het gebied staat onder enorme druk van de bevolking (maaïen, beweiden, vis- en mosselcultuur), maar gelukkig neemt de jacht er geen intensieve vormen aan. Het gebied is het op drie na belangrijkste watervogelgebied van Marokko. Voor Kluten is het een van de belangrijkste in West-Afrika. Tussen de reeks lagunen en de zeereep ligt een duingordel waar in de laatste tien jaren al heel wat buitenlandse trekvogelrings hun netten opgesteld hadden. Het is een ideaal gebied om zangvogels te vangen voor het trekonderzoek. De lagunen tussen Oualidia en Sidi Moussa zijn helaas niet beschermd als natuurgebied, want de openluchtrecreatie neemt vooral door het windsurfen zeer storende vormen aan.

Oued Sous

De monding van de Oued Sous, ten zuiden van Agadir, is een kost-

baar kleinood onder de Marokkaanse trekvogelgebieden. Het is een kleine modderdelta van de noordelijkste woestijnrivier, na de 300 kilometer lange klifkust tussen Essaouira en Agadir de eerste plek waar steltlopers en reigerachtigen

iets van hun gading kunnen vinden. Zeer door toeristen geplaagd (vanuit de hotels in Agadir – het Torremolinos van Marokko) proberen deze watervogelsoorten hier bij te tanken op een van de laatste ravitailleringgelegenheden vóór de grote oversteek van de westelijke Sahara naar de Banc d'Arguin in Mauretanië en de Senegaldelta. Hoewel de aantallen lepelaars die hier tegelijk pleisteren de top aantallen in de Merja Zerga niet evenaren zijn hun aantallen in het kleine, en veel door toeristen verstoorde, estuarium van de Oued Sous opmerkelijk groot. Tenminste 10% van de spaanse en nederlandse Lepelaars doet de monding van de Oued Sous op de herfsttrek aan, terwijl het niet overdreven is te veronderstellen dat binnen een tijdsbestek van enkele jaren het merendeel van de volwassen West-europese lepelaars de Oued Sous ooit in het reisschema heeft opgenomen. Behalve lepelaars worden in de Oued Sous onder andere regelmatig schaarse trekvogelsoorten uit Europa als Zwarte ooievaar en Zwarte ibis waargenomen. Zijn

deze dieren soms afkomstig van de laatste restpopulaties op het Iberische schiereiland? Het veiligstellen van de Oued Sous voor het natuurbehoud is een moeilijke zaak, omdat twee ambtenarenclubs elkaar hier de competentie betwisten. Die van Eaux et Forêt en die van Pêche Maritime. De ruimtelijke scheidslijn tussen de bemoeienissen van deze twee overheidsinstellingen ligt bij een bepaald zoutgehalte van het open water. In estuaria pendelt deze scheidslijn met het getij op en neer en de heren zijn het dus nog nooit eens geworden. In dit niemandsland zijn de trekvogels de dupe van de toeristen die vanuit de hotels in Agadir op kleinwielige terreinmotoren bij laag water het estuarium in gaan om op de door de eb drooggevalen platen hun sporen te trekken. Misschien kan een enkele pennestreek van de koning van Marokko aan deze, reeds te lang voortdurende, toestand een einde maken en kan de monding van de Oued Sous toegevoegd worden aan de plannen om ten zuiden daarvan een reservaat voor de Heremietibis en enkele gazellesoorten in te richten.

Lagune van Puerto Cansado

Na de Merja Zerga is de lagune van de Puerto Cansado het belangrijkste 'Wetland' van Marokko. Het gebied van ca. 5000 hectare groot is een kustlagune in de noordrand van de Sahara. Meer dan de andere Marokkaanse wateren moerasvogelgebieden is het een gebied voor wadvogels. In de recente ornithologische literatuur heeft de Puerto Cansado vooral bekendheid gekregen door de vondst in januari 1964 van 500 tot 800 overwinterende Dunbekwulpen. Deze kleine wulpensoort is nadien in Marokko nog maar in zeer geringe aantallen waargenomen, en er is een zekere vrees dat de Dunbekwulp, waarvan de nog onbekende broedgebieden in Westaazatisch Rusland worden vermoed, hetzelfde lot beschoren zal zijn als de in onze eeuw uitgestorven Eskimowulp van Noord-Amerika.

Trekvogels over Sahara en Sahel

(II)

door Francis Roux

Net ten zuiden van de Sahara, in de Sahelzone van Mali, ligt, in oppervlakte bijna net zo groot als Nederland, de binnendelta van de Niger. Honderden kilometers lang vanaf het brongebied in de bergen van Guinée tot aan de monding schenkt de rivier twee maal haar rijkdom aan de watervogels van West Afrika: halverwege haar loop in de binnendelta in Mali en uiteindelijk in haar meervoudige monding in de Atlantische Oceaan in Nigeria.

De bekende franse ornitholoog Francis Roux, Westafrikakenner bij uitstek, bracht na zijn laatste bezoek aan de delta in januari 1982 nevenstaand verslag uit.

De binnendelta van de Niger

Heel nadrukkelijk moeten we voorop stellen, dat in tegenstelling tot de Senegaldelta, de binnendelta van de Niger eigenlijk nog geen wezenlijke veranderingen heeft ondergaan. In vrijwel haar totale uitgestrektheid van ca. 80.000 vierkante kilometer is de delta nog net zo als dertig jaar geleden, en waarschijnlijk zag ze er aan het begin van deze eeuw nauwelijks anders uit. De veranderingen als gevolg van de modernisering van de landbouw zijn tot de oostoever beperkt gebleven, waar in totaal slechts 35.000 hectare bij Djenné en Mopti (rijst), en in het merengebied onder Goundam (rijst, gierst) en Diré (graan) aangetast zijn. In zijn totaliteit is de binnendelta niet het onderwerp van een geïntegreerd ontwikkelingsplan zoals dit met de bassins van de Senegalrivier en de Gambiarivier het geval is. Mochten zulke plannen bestaan dan hebben ze zelfs nog niet het stadium van voorstudies bereikt. Uiteraard maakt het in cultuur brengen deel uit van ontwikkelingsplannen, maar het gaat hier dan vooral om het beheersen van de waterstand door middel van dijken zonder dat er werkelijk wijzigingen van de topografie plaats vinden. In de delta bestaat geen enkele vorm van gemechaniseerde landbouw!

De veranderingen in het landschap en in de fauna die in de laatste dertig jaar hebben plaats gevonden zijn vooral het gevolg van de droogte van de jaren zeventig, van overbegrazing en van het uitroeien van de wilde hoefdieren (met uitzondering van het Wrattenzwijn). Voor de trekkende watervogels zijn de omstandigheden niet veranderd. Behalve bij de meren die het verst van de rechteroever af liggen en droog zijn gebleven, is er geen duidelijk verschil met de situatie zoals die in januari 1972 werd aangetroffen. De omvang en de ruimtelijke verspreiding van de vogelpopulaties zijn onveranderd gebleven.

Waterbouwkundige werken

In Mali zijn er in de Niger thans drie stuwdammen.

Twee voor waterkrachtinstallaties, – een ter hoogte van Bamako en een stroomopwaarts bij Sélingué –, en een voor waterregulatie driehonderd kilometer stroomopwaarts bij Markala. Deze, van beweegbare sluisdeuren voorzien, en in 1947 gereedgekomen, stuwdam regelt de aanvoer voor de irrigatiekanalen van het landbouwgebied tussen Niono en Sokolo. Men heeft niet kunnen vaststellen dat deze waterbouwkundige werken de waterhuishouding in de delta in belangrijke mate hebben veranderd. De invloed van de stuwdam bij Sélingué, die eerst in 1980 in werking is gesteld heeft men nog niet kunnen nagaan. Voor de toekomst zijn er twee andere stuwdammen gepland, ver stroomafwaarts van de delta: bij Tossaye, 200 kilometer ten oosten van Timboektoe, en bij Labbézenga, op de grens met Nigeria. Deze dammen zouden het effect kunnen hebben dat de afvoer van de jaarlijkse overstroming vertraagd wordt. In het merengebied zijn kleine installaties gepland of al gerealiseerd. Zij hebben de bedoeling het water in kommen vast te houden voor de landbouw (gierst) bij het passeren van de vloed. Het Horomeer, aan de linkeroever, is al acht jaar daartoe uitgerust en het is nog steeds de belangrijkste pleisterplaats van palae-arctische eendensoorten in het noordelijk deel van de delta (gemiddeld 21.000 Pijlstaarten).

De binnendelta van de Niger

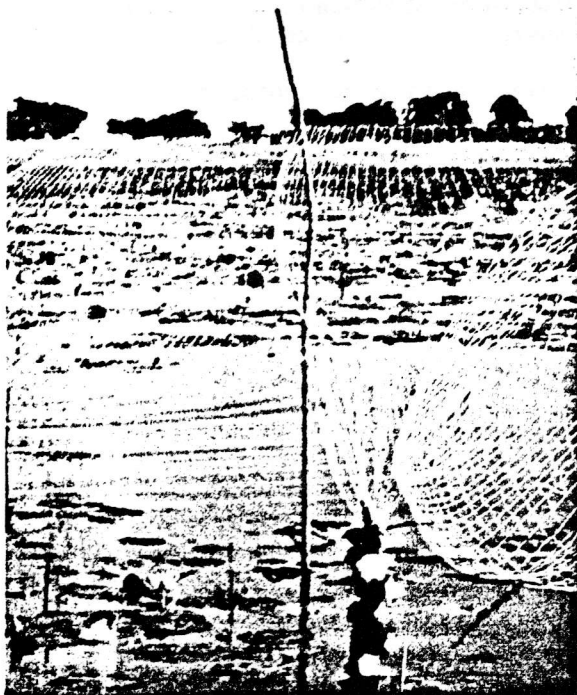
Het gevolg van de droogte

De periode van droogte die de Sahellanden vanaf 1976 getroffen heeft, heeft onvoldoende stijging van het water in de Nigerdelta tot gevolg gehad om de meren die het verst van het stroomgebied af liggen van water te voorzien. Aan de rechteroever liggen het Garoumeer en het Maribongomeer (300 km² in oppervlakte) sinds 1972 droog, terwijl het Domeer (200 km² in oppervlakte) nog slechts ten dele water heeft. De toestroombeddingen, die nu niet meer door het water van de rivier bereikt worden, zijn dichtgestoven geraakt. Aan de linkeroever zijn het Goubermeer en het Kamongomeer en net zo aan toe. De meren zouden bij hoge stijging van de rivier weer watertoevoer kunnen krijgen wanneer de aanvoerbeddingen weer uitgegraven zouden worden. Het gaat hier om waterbouwkundige herstelwerkzaamheden die een nader onderzoek waard zijn en waar fondsen voor gevonden zouden moeten worden.

Watervogels en mensen

Voor de watervogels is de binnendelta van de Niger nog een uitzonderlijk rustig gebied. Jacht op vogels is sinds enige jaren in Mali officieel verboden en wordt in de praktijk ook heel weinig uitgevoerd. De rechtstreekse bedreiging voor de watervogels is daarom beperkt tot: het plunderen van broedplaatsen, vangst met netten, het per ongeluk verstrikt raken van vogels in vistuig en het ten offer vallen aan chemische bestrijdingsmiddelen die tegen kolonies van weervogels ingezet worden om rijst en gierst te beschermen.

Met deze netten worden vooral eenden gevangen.

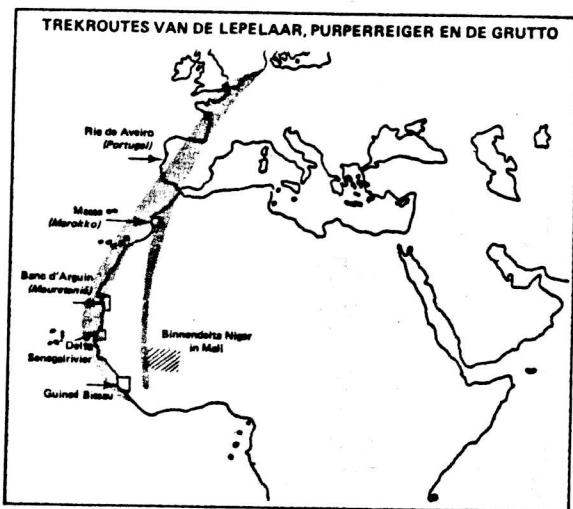

Hoewel het vangen van vogels met netten officieel verboden is, vormt het toch, van december tot maart, de traditionele bezigheid van enkele groepen vissers van de Bozostam. De vangst is vooral gericht op eenden (Zomertaling, Pijlstaart en boomeenden) en op Kemphanen. De vogels worden 's nachts in de moerassen en rijstvelden gevangen in verticaal opgerichte netten, en 's morgens op de naburige markten verkocht (één taling of vier Kemphanen voor 500 francs, dit is tweeguldenvijfentwintig). De oogst verschilt zeer sterk van jaar tot jaar. Van 40.000 talingen, 4000 andere eenden en 60.000 Kemphanen die in 1978 in de omgeving van Mopti gevangen werden, vormde de oogst van 1979 nog geen tien procent. In januari 1982 waren er minder dan honderd vogels per dag op de markt van Mopti te vinden, hoewel er tientallen netten in de naburige moerassen stonden opgesteld.

De vangst met netten, die nog niet zo lang beoefend kan zijn, kent de laatste tijd een zekere ontwikkeling, en wel om twee redenen: het gebruik van nylon mistnetten die veel sterker en minder zichtbaar zijn dan de traditionele netten en de grotere vraag naar vogelvlees in de steden van de delta. Van een voorzien in de eerste levensbehoefte is de vangst van watervogels met netten zich aan het uitbreiden tot ook een handelsactiviteit. Deze vorm van vogelvangst is echter een geografisch zeer beperkt verschijnsel en onbekend buiten de handelscentra van Djenné, Mopti en Konna. Het is natuurlijk wenselijk dat deze slachting onder de watervogels afgeschaft wordt, maar gezien de voedselschaarste in het land is dat moeilijk te rechtvaardigen, vooral als we bedenken dat dezelfde watervogelsoorten in Europa nog bij wijze van 'sport' afgeschoten worden. Ook andere vogels worden, per ongeluk, slachtoffer van de vogelvangst. Vooral de Afrikaanse aalscholver, de Vorkstaartplevier en verschillende reigersoorten.

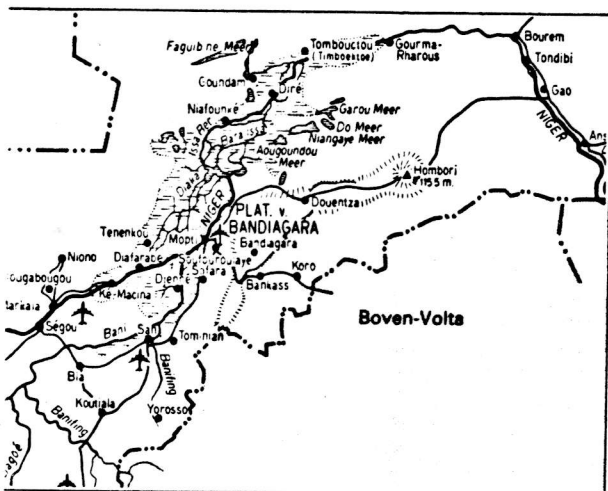
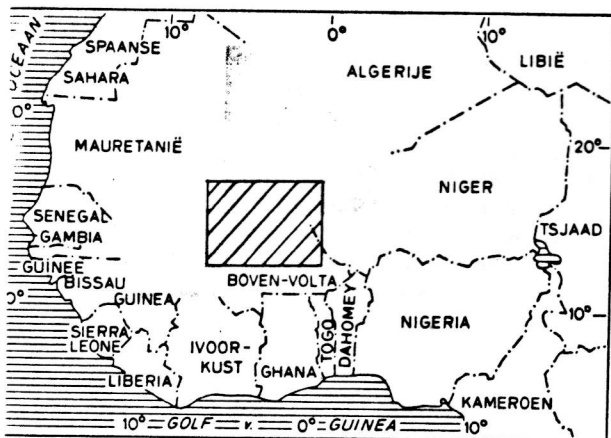
Ook het plunderen van vogelbroedplaatsen is een vorm van exploitatie van de natuur voor voedsel. Het gaat hier om plaatselijke populaties van Pelikanen en van ooievaar- en reigersoorten die in gemengde kolonies in bomen nestelen. Ook het plunderen van deze kolonies is geen algemeen verbreid verschijnsel in de delta. Soms vindt men intacte florerende vogelkolonies vlak bij grote dorpen. Voor de Pelikanen, die op de grond nestelen, zijn de verstoringen zeer ernstig omdat de populatie al zeer bedreigd is door de droogte.

De 100.000 vissers in de binnendelta van de Niger leiden, steeds op zoek naar vis, een nomadenbestaan. Daar waar een overvloed is concentreren zij zich, net zoals de visetende watervogels. Veel van deze vogels raken in vislijnen en visnetten verstrikt, vooral de Afrikaanse aalscholvers, de Slangenhalvogels, de zilverreigers, Purperreigers en Ralreigers. Andere soorten die regelmatig als slachtoffer van het vistuig worden aangetroffen zijn Reuzenster en Visarend, zoals uit ringterugmeldingen is gebleken. Iedere toe-

vallig buitengemaakte vogel wordt overigens door de vissers genuttigd.

Bij de bestrijdingsmiddelen tegen weervogels, gaat het voor de watervogels eerder om een mogelijk risico dan om een reële bedreiging. Er zijn onvoldoende bewijzen om te concluderen dat in Mali parathion

tegen graanetende watervogels wordt gebruikt.

Het is mogelijk dat het strooien van bestrijdingsmiddelen in de moerassen waar de weervogels zich gevestigd hebben per ongeluk de watervogels die dit gebied met hen delen aantast. De afrikaanse organisatie OCLALAV die de chemische bestrijding tegen schadelijke vogels verzorgt is tegen de risico's van haar praktijken gewaarschuwd. Voor de niet schadelijke soorten zijn de risico's tegenwoordig beduidend minder dan ze vroeger waren, hoewel ze blijven bestaan voor vogels als het Woudaapje, de Oeverzwaluw, de Gele Kwikstaart en de rietzangersoorten die de rietvelden bezoeken waar ook de weervogels hun slaapplek hebben. Overigens lijkt het erop dat men voor de moedwillige uitroeiing van de trekvogels niet meer behoeft te vrezen.

Over het algemeen is het contrast tussen de verstoringen die de watervogels op ons continent ondervinden (vooral in de landen rond de Middellandse Zee) en de rust waarvan ze genieten in hun tropische winterverblijfplaatsen, treffend voor iedere Europese waarnemer.

In Mali is het menselijk ingrijpen dat de watervogels te verduren hebben beperkt tot wat hierboven is gemeld en tot pogingen van de landbouwers om eenden en grutto's van de rijstvelden te weren tijdens de oogst. De hiervoor gebruikte middelen zijn zeer gebrekkig: vogelverschrikkers, afschrikking door middel van lawaai, enzovoorts. Een Franse onderzoeker is op het ogenblik in Mali om de schade aan de rijstvelden die door watervogels zou worden toegebracht, te bestuderen en om goede methodes voor te stellen om deze in het vervolg te voorkomen. Zijn bezigheden staan in het kader van een UNEP/FAO project tot onderzoek in de strijd tegen de graanetende vogels.

Bescherming van biotopen

Het nog nauwelijks ontwikkeld netwerk van beschermde gebieden in Mali is nog geen aquatisch ecosysteem rijk. Het is dus van belang dit hiermee uit te breiden, met name op enkele plaatsen in de binnendelta van Mali.

Met dit doel werd in 1981 een project voor natuurreservaten aangeboden aan de Directie voor Water- en Bosbeheer in Mali. Onder de voorgestelde beschermde zones vinden we de voornaamste winterconcentraties van de eendachtigen en de steltlopers, de gemengde kolonies van de ooievaar- en reigersoorten en de enige broedplaats van de pelikaan.

Dit project, opgenomen in het huidige vijfjarenplan, wordt beschouwd als een voorbereidende studie. Er moet worden onderzocht in hoeverre een en ander gerealiseerd kan worden, waarbij men rekening moet houden met beperkingen betreffende de rijstbouw. Wel zou dit project het uitgangspunt moeten zijn voor het te voeren beleid tot het behoud van het milieu in de Niger-delta en de basis van elk verder onderzoek.